

Юлія Куцоконь

ЯКУ РИБУ ЇЛИ НАШІ ПРЕДКИ: ЗНАХІДКИ РЕШТОК РИБ НА ДУБОВЦІ

Риби є важливим джерелом білків та інших поживних речовин для людини. Тому з давніх давен вони є невід’ємною частиною раціону всіх спільнот, які мали доступ до цього ресурсу, проживаючи біля різноманітних водойм, як прісних, так і солоних. Залишки риби знайдені в багатьох археологічних дослідженнях, у тому числі в розкопках в околицях сучасного Дубна [5, с. 114; 6, с. 18]. Рибальство відіграло важливу роль у житті різних верств населення [3, с. 283–284].

Колекція, результати опрацювання якої опубліковані у даній статті, була знайдена на острові Дубовець в південній околиці Дубна. Протягом 1592–1832 років тут діяв Свято-Вознесенський жіночий монастир, заснований князем Василем Острозьким. Тому знайдені рештки належали рибам, які складали мало чи не щоденний раціон на селіниці цієї обителі.

Зразки були отримані шляхом просіювання та промивання заповнення археологічних об’єктів та культурного шару в 2019 році та передані на визначення зав. відділу історії Державного історико-культурного заповідника м. Дубна Юрієм Пшеничним. Ним же надане датування для опрацьованих матеріалів. Залишків кісток і луски риби є доволі багато, вони у задовільному стані, багато з них надаються до визначення до родини або й виду, тому станом на сьогодні опрацьована лише приблизно половина (рис.1). Всього 897 залишки проаналізовано, 461 зразок визначено до 9 видів

риби. Визначення елементів скелета виконане за допомогою атласу кісток В. Раду [8, с. 33–77], а також за власною порівняльною остеологічною колекцією риби, створеною на базі Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України [1, с. 56–58]. Луску визначали за цією ж порівняльною колекцією. Назви родин та видів риби наведені за роботою Ю. Куцоконь, Ю. Квача [2, с. 199–220]. Для добре збережених діагностичних кісток визначено приблизний розмір особин, яким вони належали, за допомогою порівняння з рецентними зразками із відомою іхтіологічною (від початку рила до кінця хребта, без хвостового плавця) довжиною.

Згідно наданого датування, риби виявлені у шарах від XVII ст. до першої пол. XIX ст., з уточненнями в межах цього часового проміжку. В таблиці 1 наведені конкретні знахідки для трьох часових періодів, що частково перекриваються між собою, тому в тексті можемо їх проаналізувати разом, тим паче, що аналіз ще приблизно такої ж кількості решток продовжується. Для меншої половини отриманих кісток та луски (47,38 %) було визначено лише належність до класу променеперих риби. Це переважно циклоїдна луска, хребці, ребра, промені плавців та різні уламки кісток. Ще близько 1 % визначено до родини Коропових, без зазначення виду. Більшість отриманого матеріалу ідентифіковано до виду. Значна кількість залишків належала окуню звичайному (44,03 % від усіх досліджених зразків). Це ктеноїдна луска великих

Табл. 1. Видовий склад залишків риби із Дубовця (розкопки 2019 р.)

Датування (ст.)	Таксон	Кількість залишків	%	Приблизна іхтіологічна довжина деяких особин (см)
I пол. — серед. XVII	<i>Abramis brama</i> — лящ звичайний	3	0,33	54, 56
	<i>Leuciscus idus</i> — в’язь	2	0,22	48, 55
	<i>Rutilus rutilus</i> — плітка звичайна	3	0,33	14, 15, 20
	<i>Scardinius erythrophthalmus</i> — краснопірка звичайна	3	0,33	11, 12, 14
	<i>Tinca tinca</i> — лин	2	0,22	30, 34

	<i>Cyprinidae</i> – коропові	10	1,11	
	<i>Silurus glanis</i> – сом звичайний	2	0,22	130
	<i>Esox lucius</i> – щука звичайна	9	1,00	40, 48, 62
	<i>Perca fluviatilis</i> – окунь звичайний	82	9,14	22, 24, 27, 30, 35, 35, 40, 40, 40, 43, 50
	<i>Actinopterygii</i> – промене-пері риби	108	12,04	
друга пол. XVII – поч. XVIII	<i>Carassius carassius</i> – карась звичайний	1	0,11	23
XVII – перша пол. XIX	<i>Rutilus rutilus</i>	7	0,78	10, 10, 13, 16, 18, 20, 20
	<i>Scardinius erythrophthalmus</i>	2	0,22	
	<i>Cyprinidae</i>	2	0,22	
	<i>Silurus glanis</i>	6	0,67	
	<i>Esox lucius</i>	25	2,79	40
	<i>Perca fluviatilis</i>	313	34,89	22, 25
	<i>Actinopterygii</i>	317	35,34	

розмірів, характерна для окуня (375 шт.), а також діагностичні кістки черепа, за деякими з них вдалося визначити довжини особин з розкопів – від 22 до 50 см (рис.2). З дев'яти визначених видів шість належить до родини коропових: лящ звичайний, в'язь, плітка звичайна, краснопірка звичайна, лин і карась звичайний. Плітка і краснопірка були загалом невеликих розмірів (10–20 см), тоді як лящ, в'язь близько 50 см. Карась звичайний був десь 23 см довжиною, а лини – 30, 34 см.

Рис. 1. Матеріал решток риб на визначення. Дубовець, 2019.

Близько 4 % проаналізованих залишків – це кістки щуки звичайної, переважно характерної форми і фактури хребці, а також кістки голови. Риби були довжиною 40–62 см. Також присутні кістки сома звичайного, трохи менше 1 %, що представлені хребцями та основою черевного плавця. За останньою кісткою вдалося визначити довжину особини – приблизно 130 см.

Усі виявлені дев'ять видів риб є і зараз характерними для регіону. Хоча колись масовий, а тепер рідкісний карась звичайний (золотий) наразі занесений до «Червоної книги України» [4, с. 334]. Розміри особин, які вдалося встановити, також загалом відповідають «привабливим» промисловим, хіба що на сучасному етапі дуже рідко трапляються такі великі окуні, в'язі та й соми, однак розміри пліток і краснопірок доволі невеликі. Деякі із решток, близько 60 шт., були обгорілими, а один хребець – зі слідами розрізання. Серед

Рис. 2. Кістки окуня звичайного *Perca fluviatilis*. Аналізовані зразки (темніші) та з порівняльної колекції (світліші).

наданого матеріалу присутні кісткові елементи всіх частин тіла риб, як кістки голови, так і хребці, ребра, промені плавців, луска.

Слід зазначити, що поки серед дослідженого матеріалу відсутні осетрові *Acipenseridae* та судак звичайний *Sander lucioperca*, виявлені у попередніх зборах О. М. Ковальчуком, а плітка, краснопірка, лящ, сом, щука є спільними для

наших визначень [5, с. 114; 6, с. 18]. Натомість, у зборах з Дубовця 2019 виявлені в'язь, лин, карась звичайний, що розширює перелік риб, які вживалися в їжу давніми жителями цього місця.

Отримана інформація щодо ідентифікованих видів риб була також внесена як окремий датасет до міжнародної бази даних про поширення видів біоти GBIF [7].

Джерела та література

1. Куцоконь, Ю. К. Osteологічна колекція риб у фондах Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. В: Загороднюк, І. (ред.). *Природничі музеї: роль в освіті та науці*: матеріали IV Міжнародної наукової конференції. Київ: ННПМ НАНУ, 2015. 2. С. 56–58.
2. Куцоконь, Ю. К., Квач, Ю. В. Українські назви міног і риб фауни України для наукового вжитку. *Біологічні студії*, 2012. 6, 2. С. 199–220.
3. Пшеничний Ю. Л. Матеріали до вивчення рибальського промислу у Дубні в XVI–XVIII ст. *Археологія і давня історія України*, 2019. Вип. 1 (30). С. 280–285.
4. Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. 600 с.
5. Gorobets L. V., Kovalchuk O. M., Pshenichny Yu. L. Remains of fish and birds from Dubno Castle (16th century, Rivne region, Ukraine). *Біологічні Студії / Studia Biologica* 2016. Том 10/№1. С. 111–122.
6. Gorobets L.V., Kovalchuk O. M., Pshenichny Yu. L., Veiber A.L. Animals in Kitchen Waste of Dubno Holy Transfiguration Monastery (Ukraine) from the Time of Its Construction (16th century AD). *Proceedings of the National Museum of Natural History*. 2017. vol. 15. P. 15–24.
7. Kutsokon Y., Pshenichnyi Y. Fish from Dubovets archeological site (Ukraine). Part 1 (2022). Version 1.4. Ukrainian Nature Conservation Group (NGO). Occurrence dataset. 2022. <https://doi.org/10.15468/6p7ggf> accessed via GBIF.org on 2022-11-14.
8. Radu, V. Atlas for the identification of bony fish bones from archaeological sites. Bucuresti: Contrast. 2005. 79 p.